

This is a self-archived version of an original article. This version may differ from the original in pagination and typographic details.

Author(s): Luttinen, Jaana

Title: Ensimmäisen visionäärin kahdeksan vaikerrusta

Year: 2024

Version: Published version

Copyright: © 2024 kirjoittaja

Rights: CC BY-NC-ND 4.0

Rights url: <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>

Please cite the original version:

Luttinen, J. (2024). Ensimmäisen visionäärin kahdeksan vaikerrusta. In J. Ojala, & R. Turunen (Eds.), Uudisraivaajien maa : Ylä-Savon asutus ja elämisen ehdot (pp. 280-300). Suomalaisen kirjallisuuden seura. Historiallisia tutkimuksia, 291.
<https://oa.finlit.fi/site/books/e/10.21435/ht.291/>

Jaana Luttinen

Ensimmäisen visionäärin kahdeksan vaikerrusta

Iisalmen pitäjän karulla pohjoisreunalla asunut talollinen Pekka Kumpulainen laati vuonna 1856 Ylä-Savon ensimmäisen aluestrategian, jossa hän kytki kotiseutunsa kehittämisen osaksi keisari Aleksanteri II:n uutta talouspolitiikkaa. Kumpulainen oli itseoppinut kansanmies, joka edusti uudentyyppistä yhteiskunnallisesti aktiivisen kansalaisen ideaalia. Hän ankkuroi visionsa kotiseutunsa arkeen ja antoi esimerkillään mallia ruohonjuuritason uudistuksille. Luvussa käsitellään Pekka Kumpulaisen alueellisia kehittämisideoita osana modernisoituvaa suomalaista yhteiskuntaa ja keisarillisen talousohjelman jalkauttamista syrjäiseen Ylä-Savoon.

Valtiopäivien 1863–1864 talonpoikaissäätö. Iisalmelainen Pekka Kumpulainen ansiomerkkeineen eturivissä toinen oikealta. Valokuvaaja: N. P. Michaelis, Museovirasto, Historian kuvakokoelma. CC BY 4.0.

Ympärillä muuttuva maailma

Maailma yläsavolaisten ympärillä muuttui 1800-luvun loppupuolelta alkaen nopeasti. Elinkeinoelämä monipuolistui ja modernisoitui. Höyrykoneet, rauta-aurat ja separaattorit mullistivat maa- ja metsätalouden menetelmiä, kanavoinnit, telefontit ja rautatiet nopeuttivat ja helpottivat yhteyksiä. Agraarinen omavaraisuus väheni, ja rahatalous, teollisuustuotteet ja erilaiset palvelut tulivat vähitellen tutummiksi. Alueellinen ja sosiaalinen liikkuvuus lisääntyivät. Keisari Aleksanteri II:n valtakaudella (1855–1881) Suomessa toteu-

tettiin monia yhteiskunnallisia uudistuksia. Suomen kieli sai virallisen aseman ja Suomi oman valuutan, kansakoululaitos perustettiin, maaseudulle luotiin kunnallishallinto ja elinkeinovapaus toteutui.

Elinkeino toiminnan muutokset eivät olleet yhtäkkisiä, vaan niiden perustaa oli luotu ainakin jo 1800-luvun alkupuolelta lähtien. Yhteiskunta ja sen rakenteet eivät uudistuneet itsestään, vaan tarvittiin yksittäisten ihmisten yritteliäisyyttä ja yhteistoimintaa. Innovaatioita ja uusia järjestelmiä ei omaksuttu yksisuuntaisesti ylhäältä alaspäin. Myös tavalliset suomalaiset olivat aktiivisia toimijoita. He omaksuivat ja muokkasivat uusia ideoita, teknologioita ja kansalaisyhteiskunnan muotoja omaan arkielämäänsä sopiviksi. Suomen kieleen omaksuttiin 1800-luvun puolivälin jälkeen uudissanat 'yhteiskunta' ja 'kansalainen' nykymerkityksissään ja poliittinen keskustelu niiden syvimmästä olemuksesta alkoi.⁹⁵⁸ Iisalmelainen talollinen Pekka Kumpulainen (1817–1880) ei ainoastaan omaksunut uusia talouspoliittisia tuulia vaan edisti niitä paikallisyhteisössään, lehtikirjoituksissaan ja säätyvaltiopäivillä. Hän uskoi tieteen saavutuksiin, jatkuvaan edistykseen ja tavallisen ihmisen mahdollisuuksiin. Puheessaan Nerkoon kanavan vihkiäisissä 16. syyskuuta 1869 Kumpulainen julisti Iisalmen pitäjän astuneen kanavan myötä askeleen ”suuren kauppamaailman” yhteyteen:

Me elämme onnellisessa aikakaudessa, jolloin tieteet ja taiteet, niin monella eritavalla käytännöllisesti, kaikissa erinäisissä elinkeinoin haaroissa ihmisen yhteiseksi hyväksi ovat käyttäneet hyödyllisen vaikutuksensa – vaikutuksia, joista esi-isämme eivät tunteneet eikä niistä osallisina olleet, sillä heillä ei ollut eivätkä tunteneet rautateitä ja kanavia, höyrykoneita, ukkoisen-syöttöä, sanan lennätintä ja monia muita hyödyllisiä havainnoita ja laitoksia – joita me jo tunnemme ja suurelle edulla hyväksemme käyttämme.⁹⁵⁹

Ylä-Savon kehittäminen osaksi uutta talouspolitiikkaa

Tieto keisarillisesta uudistusohjelmasta levisi suuriruhtinaskunnassa laajalti maaliskuussa 1856, kun sanomalehdet raportoivat keisari Aleksanteri II:n Suomen-matkasta. Tämä vieraili myös senaatin kokouksessa Helsingissä. Senaatti kirjasi keisarin sanelusta ranskaksi pöytäkirjaan joukon aloitteita, joiden avulla Suomen taloutta kohennettaisiin ja Krimin sodan (1853–1856) vaurioita korjattaisiin. Senaatti muodosti komitean suunnittelemaan, miten Sisä-Suomi saataisiin yhdistettyä rautateiden, kanavien ja maanteiden avulla Itämerelle. Tarkoituksena oli parantaa sisämaan taloudellisia siteitä rannikon kaupunkeihin ja sitä kautta integroida Suomea erityisesti Pietarin suuntaan. Liikenneväylien rakentamisen lisäksi oli rohkaistava kauppaa ja merenkulkua, perustettava kansakouluja ja korotettava alempien virkamiesten palkkoja. Komitean puheenjohtajaksi keisari nimitti kenraalikuvernööri, kreivi F. W. R. von Bergin (1794–1874).⁹⁶⁰

Yli puoli vuotta myöhemmin, marraskuussa 1856, *Suomen Julkisia Sanomia* -lehden näytenuumerossa julkaistiin iisalmelaisen talollisen Pekka Kumpulaisen kahdeksan vaikeudesta eli anomusta ”Iisalmen pitäjän ja koko kansakunnan vaurauden ja hyvinvoinnin

Talollinen Pekka Kumpulainen (1817–1880) tunnetaan myös Peten- ja Pietari-nimisenä sekä nimimerkillä ”P. K.”. Hän allekirjoitti kirjeensä yleensä Pekka Kumpulaisena. Kerrotaan, että Pekka Kumpulaisessa heräsi jo varhaislapsuudessa palava opin- ja tiedonhalu. Hänellä näyttää olleen suotuisat olosuhteet itsensä kehittämiseen ja saavuttamiensa taitojen hyödyntämiseen. Laura Starkin mukaan varhaisten talonpoikaisten omaelämäkertojen kirjoittajat olivat oppineet kirjoittamaan usein pitkän ajan kuluessa, koska lukemisen ja kirjoittamisen harjoitteluun vaadittavaa tilaa, aikaa ja välineitä ei ollut toivotusti saatavilla. Pekka Kumpulaisella oli oman innostuksensa lisäksi oppimisen mahdollistajia ja aineistoja, mikä nopeutti hänen kehitystään.

Kotoaan Iisalmen pitäjän Marttisenjärveltä Pekka Kumpulainen sai lukutaidon ensimmäiset aakkoset. Sen jälkeen hän pyysi omasta aloitteestaan pastori Johan Seléniltä ohjausta. Tämä toimi Iisalmen maaseurakunnan ensimmäisenä kappalaisena Kyrönniemessä 1826–1836. Selén opetti Pekkaa lukemaan ja lainasi tälle kirjoja. Pari vuotta Kumpulaisesta kerrotaan kehittyneen niin erinomainen lukija, että häntä oli käyty läheltä ja kaukaa katsomassa ja kuulemassa. Pastori Selén neuvoi pojalle myös kirjoitustaidon alkeet. Pekka saavutti kauniin ja sujuvan käsialan ja oppi vähitellen käyttämään erinomaisesti kirjakieltä. Oli aika tyyppillistä, että varhaiset talonpoikaiskirjoittajat saivat ohjausta paikallisilta papeilta. Opiskelussaan Pekka Kumpulainen ei näytä kohdanneen suuria vaikeuksia. Yhteisön asenteet olivat pikemmin arvostavia ja myönteisesti ihmetteleviä kuin paheksuvia ja pilkkaavia. Tässä Pekka

Kumpulaisen opintie näyttää poikenneen tyyppillisistä maaseudun itseoppineista, jotka joutuivat voittamaan yhteisönsä ennakkoluuloja.

Kumpulaisen kotikirjasto oli seudun suurimpia ja monipuolisimpia. Kuollessaan hän omisti yli 400 nidettä: maatalous- ja lakitieteellisiä teoksia sekä kaunokirjallisuutta, kuten *Kalevalan*, *Kantelettaren*, Aleksis Kiven teokset, Schillerin ja Goethen suomennetut näytelmät, Lessingin *Nathan viisaan* ja Sara Wacklinin teoksen *Satanen muistelmia Pohjanmaalta*. Kumpulaisen kirjahyllystä löytyi myös Johan Fredrik Cajanin kirjoittama *Suomen historia* ja Yrjö Koskisen *Nuijasota*. Pekka Kumpulainen oli vuodesta 1849 Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran jäsen.

Pekka Kumpulainen opetteli ruotsin kieltä pastorilta saamiensa kirjojen avulla. Muistitiedon mukaan Kumpulainen ymmärsi ruotsia auttavasti, mutta ei puhunut sitä. Hän pystyi suomentamaan ja kirjoittamaan ruotsiksi yksinkertaisia asiakirjoja, kuten kuitteja ja velkakirjoja. Kumpulainen tutki ahkerasti lakikirjoja. Kun Iisalmeen perustettiin kunnallishallitus 1873, oli Pekka Kumpulainen laatimassa kunnalle ja sen elimille ohjesääntöjä. Kun kunnallislautakunta aloitti toimintansa, oli Kumpulainen aikajärjestyksessä sen toinen esimies.

Talollinen Pekka Kumpulainen osallistui kaikille neljälle valtiopäiville, jotka järjestettiin 1860–1870-luvuilla. Ensimmäisen kerran hänet valittiin Iisalmen tuomiokunnan edustajaksi 1863. Hänen osaltaan

edistämiseksi”. Toimituksen saatesanoissa Pekka Kumpulainen nostettiin esimerkilliseksi mallikansalaiseksi. Kenraalikuvernööri von Bergin perustama suomenkielinen virallinen lehti teki viranomaisilmoitusten julkaisemisen lisäksi ideologista työtä. Lukijoita valistettiin, että heistä jokaisen velvollisuutena oli työskennellä suuriruhtinaskunnan uudistamisen puolesta. Tämä näkyi myös Kumpulaisen vaikerruksiin liitettyssä johdannossa: ”Miten rahvaskin maassamme jo harrastaa eistymistä, todistaa seuraava herralle Kenraali Kuvernöörille Kreivi Bergille, H. Y. viime kesänä matkustaissa halki Suomen, yhdeltä rehelliseltä ja aivan neuvokkaalta talonpojalta Iisalmelta annettu esittelemä.”⁹⁶¹

Miten Pietarista ja Helsingistä katsoen periferiassa asuneesta talonpojasta tuli keisarillisen talousohjelman edistäjä ja mallikansalainen? Edellytykset loi varhainen kansalaisyhteiskunta, jonka keskeisen ja vähitellen myös suomenkieliseen väestönosaan laajenevan vuorovaikutusareenan sanomalehdet muodostivat. Kotipitäjässään Pekka

viimeiset valtiopäivät olivat 1877–1878. Valtiopäivämiehenä Pekka Kumpulainen toimi usean valtiokunnan jäsenenä. Hän oli aktiivinen esimerkiksi liikenne- ja kulkulaitoskysymyksissä kannattaen muun muassa rautatien rakentamista etelästä Savon kautta Ouluun. Vastoin säätyänsä enemmistöä hän puolsi Riihimäen–Pietarin radan rakentamista. Pekka Kumpulainen teki aloitteita suomen kielen aseman parantamiseksi, muun muassa 1872 hän ehdotti oppikoulujen opetuskielen muuttamista samaksi kuin koulun ympäristössä asuvan väestön pääkieli oli. Valtiopäivillä 1877–1878 Pekka Kumpulainen anoi valtion tukea näyttämötaiteelle. Hänen mielestään hallituksen olisi pitänyt perustaa kansallisteatteri ”kotimaista taidetta suojellakseen”. Matti Klingen mukaan on selvää, että suunnitelma oli pääosin tehty Suomalaisen Teatterin johdossa, ja Pekka Kumpulaisen anomus oli vain kanava tuoda asia käsiteltäväksi valtiopäiville.

Pekka Kumpulainen korosti kansanvaltaa. Hänen mukaansa valtiopäivien tulisi edustaa koko Suomen kansaa, ei vain säätyä. Hänellä oli moniin aikalaisiinsa verrattuna laaja kansalaisuuden käsite. Vuonna 1867 valtiopäivillä Kumpulainen puolusti innokkaasti muun muassa avioliiton oikeutta hallita pesän yhteistä omaisuutta ja tyttären oikeutta saada samanlainen perintö kuin poikakin. Vuoden 1872 valtiopäivillä Kumpulainen anoi parannuksia aviottomien lasten asemaan, luvan myöntämistä ”laukkuryssille” harjoittaa ammattiaan veroa vastaan ja kaskeamiskiellon kumoamista Savossa ja Kanjalassa. Iisalmen tuomiokunnan talonpoikaissäädyn edustajana Pekka Kumpulainen esitti joukon toivomusaloitteita myös

Ylä-Savon asioiden edistämiseksi, kuten Kuopion ja Iisalmen välisen laivareitin perkaamisesta ja Iisalmeen perustettavasta suomenkielisestä alkeiskoulusta.

Pekka Kumpulaista voidaan syystä pitää Iisalmen kaupungin isänä, ensimmäisen yläsavolaisen aluestrategian laatijana ja modernisaation paikallisena airuena sekä merkittävänä aikansa talonpoikaissäädyn edustajana. Kumpulainen osoitti periaatteellisissa kysymyksissä itsenäistä, ennakkoluulotonta ja valistunutta katsantokantaa. Hän ei jäänyt vain ideoimaan vaan tahtoi viedä ajatukset käytäntöön. Nyky-Iisalmen iskulause olisi varmasti kelvannut Pekka Kumpulaisellekin: ”Emme odota ihmeitä. Teemme niitä.” Edistyksellisyydestään huolimatta hänelläkin oli hyvin inhimilliset piirteensä. Pekka Kumpulaisen kerrotaan esittäneen mielipiteensä joustavalla sanavalmiudella ja vankkumattomalla varmuudella – usein eksyen liioitteluun, kiivastuen ja välillä muita edustajia solvaten. Asioiden yksityiskohtiin Kumpulainen ei aikansa talonpoikaisjärkisenä visionäärinä aina jaksanut syventyä. Hän oli monella tapaa aikansa lapsi. Modernisaatio avasi hänelle mahdollisuuksia vahvistaa kulttuurista ja sosiaalista pääomaansa ja vaikuttaa omalta osaltaan yhteiskunnalliseen muutokseen.

Lähteet: *Helsingfors Dagblad* 28.6.1872. KA, Iisalmen TMK, perukinjat 1879–83, numero 78, Petter Kumpulainen 29.2.1880. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran jäsenet 1831–1892. Aaltonen 1952. Hytönen 1926. Klinge 2006. Kuusmin 2009. Rissanen 1927. Stark 2006b.

Kumpulainen kuului 1850-luvulla niihin harvoihin talonpoikiin, jotka olivat tilanneet kotiinsa sanomalehtiä. Noin kuukausi keisarin keväisen Suomen-vierailun jälkeen hän luki kotonaan Iisalmen pitäjän Marttisenjärven Pehkolanniemessä *Suomettaresta* uutisoinnin keisarin syntymäpäivän vietosta 29. huhtikuuta 1856. Samalla Helsingissä oli juhlistettu Pariisin rauhansopimusta ja Krimin sodan päättymistä. Lehdessä julkaistiin kenraalikuvernööri Bergin juhlapuhe, jossa tämä esitteli uutta talousohjelmaa. Esimerkkinä liikenneyhteyksien paranemisesta kenraalikuvernööri mainitsi Saimaan kanavan, joka avattaisiin liikenteelle syksyllä 1856 ja joka yhdistäisi Saimaan alueen Kuopiota myöten Itämereen ja Pietariin. Myös teollisuutta edistettäisiin. Puheensa loppuksi Berg vetosi voimallisesti ”maakunnan” miehiin: ”Nyt kehoitan minä taas jokaista auttamaan minua rauhan ahkeromisissa. – Minä olen vakuutettu, että me yhdistetyillä voimilla emme turhaan tee työtä maakunnan menestykseksi!”⁹⁶²

Hieman myöhemmin suomenkieliset sanomalehdet kertoivat Pekka Kumpulaiselle, että kreivi Berg tulisi kesällä 1856 tekemään laajan tarkastusmatkan Suomeen. Kenraalikuvernööri matkustaisi tällöin Kuopiosta Iisalmen kautta Ouluun. Reitti kulkisi Pekka Kumpulaisen kotitalon, Pehkolanniemen kestikievarin ohitse. Tästä innostuneena tämä alkoi valmistella vaikerruksiaan Ylä-Savon olojen kohentamiseksi.⁹⁶³ Alamaisten anomukset edustivat pitkää jatkumoa Ruotsin ajalta, ja niiden merkitys korostui niin sanotun valtiotyön aikana (1809–1863), jolloin lakeja säätäneet valtiopäivät eivät koontuneet. Suuriruhtinaskunnassa poliittiset päätökset henkilöityivät viime kädessä hallitsijaan, mitä ilmensi kaikkien päätösten tekeminen Keisarillisen Majesteetin nimissä. Anomuskäytäntö oli periaatteessa jokaisen alamaisten ulottuvilla varallisuudesta ja sosiaalisesta asemasta riippumatta. Syrjäisellä maaseutualueella asuvana talollisena Pekka Kumpulainen ei kuitenkaan edustanut aivan tyyppillisintä anomuksen laatijaa.⁹⁶⁴

Vaikerrustensa puhutteluosioissa Pekka Kumpulainen ylisti kenraalikuvernöörin ylemmyyttä ja keisarin isällistä lempeyttä. Kumpulainen kertoi olevansa liikkeellä ”kanssa-asuvaisteni ja säätyini, koko rakkaan isänmaamme ja kansan puolesta”. Hän viittasi keisarin maaliskuiseen Suomen-matkaan. Yhtä lailla Kumpulainen osoitti olleensa tietoinen kenraalikuvernöörin ”Rauhan päivällisillä” huhtikuussa pitämästä puheesta ja tämän kehotuksesta aktiiviseen sodanjälkeiseen jälleenrakennustyöhön.⁹⁶⁵

Kenraalikuvernöörin kiertomatkan tarkoituksena oli tehdä keisarillista uudistusohjelmaa tunnetuksi. Seurue pysähtyi lyhyeksi aikaa Pekka Kumpulaisen omistamaan Pehkolanniemen kestikievariin vaihtamaan hevosia heinäkuun 15. päivänä 1856. Silloin Kumpulainen piilotti vaikerruksensa korkea-arvoisen vieraan vaunuihin. Jatkaessaan matkaansa kenraalikuvernööri F. W. R. von Berg löysi vihon – ja jo Piippolasta hän lähetti Kumpulaiselle kutsukirjeen saapua Ouluun tapaamiseen. Berg suhtautui Pekka Kumpulaiseen poikkeuksellisen suopeasti. Kenraalikuvernööri von Berg ei ollut suomalaisten senaattoreiden ja korkeiden virkamiesten suosiossa. Ehkä siksi hän loi suhteita suomenkieliseen talonpoikaistoon ja mieltä erityisesti Pekka Kumpulaiseen. Kenraalikuvernööri sai Suomen-matkansa varrella lukuisia anomuksia, mutta virallisessa sanomalehdessä julkaistiin vain yksi rahvaanmiehen tekemä anomus. Se oli Pekka Kumpulaisen kirjoitus. Ainoana kenraalikuvernöörin vuoden 1856 matkallaan tapaamista rahvaanmiehistä Kumpulainen sai keisarin myöntämän kultamitalin. Bergin myötävaikutuksella senaatti kutsui vuonna 1857 Pekka Kumpulaisen talonpoikaissäädyn edustajaksi Suomen Pankin hallinnon tarkastukseen. Tilaisuudessa oli edustajia kustakin säädystä vain kaksi. Tämä oli Pekka Kumpulaisen ensimmäinen Helsingin-matka, ja se tapahtui pankin kustantamalla hevosen kyydillä ja viiden hopearuplan päivärahoilla tammikuussa 1858.⁹⁶⁶

Ensimmäinen vaikerrus: suomen kieli

Keisari Aleksanteri II:n liberalistisen talousohjelman tapaan Pekka Kumpulaisen vaikerrukset⁹⁶⁷ kytkevät kansan sivistystason ja kansakunnan vaurastumisen kiinteästi toisiinsa. Ensimmäinen vaikerrus koski suomen kielen asemaa. Kumpulainen ehdotti, että suomesta tulisi virka- ja opetuskieli. Ajatus ei ollut uusi, eikä se lähtökohtaisesti herättänyt julkisuudessa

suuria ristiriitoja. Venäläiset suhtautuivat asiaan myönteisesti, sillä suomen kielen aseman parantaminen auttaisi suomalaisia irtaantumaan ja katkaisemaan taloudellisia ja kulttuurisia siteitä entiseen emämaahansa. Venäjään suomalaisesta virkakunnasta vain vähemmistö osasi ja opetteli, joten venäjän kielen aseman vahvistamiselle ei vallinnut suotuisia olosuhteita.⁹⁶⁸

Ruotsia liki taitamattomana Pekka Kumpulainen oivalsi, kuinka paljon helpompaa asioiden hoito olisi tavalliselle kansalle, jos he voisivat käyttää äidinkieltään viranomaisasioiden hoitoon. Hän tunsi erittäin hyvin vuoden 1734 lain suomennoksen ja toimi paikallisesti varsin pätevänä ja arvostettuna maallikkoasianajajana. Kumpulainen laati perukirjoja ja erilaisia valitus- ja anomusasiakirjoja kirjoitustaidottomien talollisten ja torppareiden puolesta. Hän oli pitäjässään ensimmäisiä, ellei ensimmäinen, joka johdonmukaisesti käytti asiakirjoissa suomen kieltä. Kumpulaisen aikalaisissa oli muitakin arvostettuja itseoppineita maallikkoasianajajia, kuten itäsuomalaiset talolliset Antti Puhakka (1816–1893) ja Antti Manninen (1831–1866) sekä keskipohjalainen itsellistaustainen Pietari Päivärinta (1827–1913). Lain tuntemus antoi heille välineen puolustaa oikeuksiaan, taistella vääryyksiä vastaan ja ajaa niin omaa kuin yhteisönsä etua. Käräjätuvasta heidän toimintansa laajeni muille yhteiskunnallisille areenoille, kuten sanomalehtiin, kunnallisiin luottamustehtäviin ja valtiopäiville.⁹⁶⁹

Vaatus oikeudesta käyttää suomen kieltä viranomaisten kanssa asioidessa oli osa 1800-luvun kielitaistelua. Ensimmäisessä vaikerruksessaan Pekka Kumpulainen myötäili snellmanilaista näkökulmaa toteamalla muun muassa, että suomalaiset olivat yleisten asioiden hoidossa ”ruotsin kielen vanki ja herruuden alla”. Kumpulainen korosti, että suomenkielinen väestö joutui opetus-, sivistys- ja teollisuusasioissa käyttämään heille ”luonnotonta” kieltä. Hän kytki äidinkielen käytön kansakunnan hyvinvointiin ja varallisuuteen. Kumpulainen väitti, että juuri ruotsin kielen käytön vuoksi ”teollisuus ja varallisuus on vähemmän edistynyt rakkaassa isänmaassamme”.

Kieliasiat alkoivat edetä Pekka Kumpulaisen toivomaan suuntaan. Vuoden 1856 loppupuolelta lähtien viralliset kuulutukset tuli antaa ja lukea suomeksi suomenkielisisissä pitäjissä. Samoihin aikoihin ryhdyttiin julkaisemaan suomenkielistä virallista lehteä. Keisari Aleksanteri II:n päätöksellä vuonna 1858 pitäjänkokousten pöytäkirjat oli kirjoitettava samalla kielellä, jolla pitäjässä pidettiin jumalanpalvelukset. Iisalmen maaseurakunnan ensimmäinen suomeksi kirjoitettu pitäjänkokouspöytäkirja on päivätty 24.10.1858, mutta varsinaisesti suomea pöytäkirjoissa alettiin käyttää helmikuusta 1859 lähtien⁹⁷⁰. Suomen kieli korotettiin vuoden 1863 keisarillisella manifestilla laki- ja virkakielen asemaan kahdenkymmenen vuoden siirtymäajalla.⁹⁷¹

Suomen kielen aseman parantumiseen ei Pekka Kumpulaisen vaikerruksella ollut käytännön merkitystä. Hän oli kieliuudistusten aktiivinen kannattaja ja kuului edelleen 1860–1870-luvuilla vankkumattomiin suomen kielen puolustajiin omassa säädysään. Esimerkiksi jo ennen vuoden 1863 säätyvaltiopäiviä Pekka Kumpulainen nosti esiin suomen kielen edistämisen tärkeyden. Hän toivoi yläsavolaislähtöiselle *Suomettaren* päätoimittajalle, ”tieteellisyyden tohtori” Paavo Tikkaselle (1823–1873) osoittamassaan kirjeessä vuonna 1862, että tämä ohjeistaisi Tammikuun valiokunnassa⁹⁷² talonpoikaissäädyn itäsuomalaisten jäsenten työskentelyä seuraavasti: ”Kehoittakaa myös heitä valvomaan tarkasti kaikkia maamme yhteiseksi hyväksi tulevia asioita vaan erittäinkin sulosanaista armasta äitin kieltämme jota elkööt hävetkö muistuttaa ja puolustaa missä suinkin niin sopii.”⁹⁷³

Toinen vaikerrus: maanviljelysopisto

Pekka Kumpulainen ehdotti toisen maanviljelysopiston perustamista Suomeen. Mustialan maanviljelysopisto oli toiminut Hämeessä 1840-luvun alusta lähtien, ja Kumpulaisen mielestä samantapainen oppilaitos tarvittiin pohjoisen maanviljelyksen erityisoloihin. Varsinkin Pekka Kumpulaisen vaikerrusten jälkeen keisari Aleksanteri II antoi kruunajaispäivänään 7.9.1856 reskriptin, jonka pohjalta Suomeen perustettiin seitsemän maanviljelyskoulua. Kuopion lääni sai niitä peräti kaksi, kun maanviljelyskoulu perustettiin Pohjois-Karjalaan Tohmajärvelle ja Kuopion pitäjään.⁹⁷⁴ Pekka Kumpulaisen näkemykset eivät vaikuttaneet keisarilliseen asetukseen, sillä kouluja oli suunniteltu jo aiemmin. Kumpulainen tavoitteli nimenomaan ylemmän tason maatalouskoulutusta Pohjois-Suomeen.

Pekka Kumpulainen ei vaikerruksessaan paikantanut uutta maanviljelysopistoa Iisalmen pitäjään, mutta myöhemmin julkaistussa lehtikirjoituksessaan hän piti nimenomaan Iisalmen pohjoisosaa soveliaimpana sijoituspaikkana. Kumpulainen perusteli kantaansa maanviljelyskoulujen kaukaisella sijainnilla. Tohmajärvi sijaitti Pohjois-Karjalassa, ja Kuopion pitäjän Leväsellekin kertyi yli sata kilometriä Iisalmen kirkolta. Oulun läänin vastaavat koulut sijoitettaisiin toinen meren rannalle ja toinen lähelle Lapin rajaa. Tästä syystä Kumpulainen kannatti maatalousoppilaitoksen perustamista aivan kotikulmilleen, Maanselän seudulle, jossa se hyödyttäisi sekä Kuopion että Oulun läänin asukkaita.⁹⁷⁵

Pekka Kumpulainen kuului koulutuskysymyksissä edistyksellisiin talollisiin. Maataloutta oli perinteisesti pidetty sellaisena elinkeinona ja elämäntapana, joka opittiin kotona. Tästä syystä monet vanhemmat olivat ennakkoluuloisia lastensa maatalouskoulutusta kohtaan.⁹⁷⁶ Pekka Kumpulainen piti talonpoikien taitamattomuutta ja ymmärryksen puutetta yhtenä ”sivusyynä” ankariin katovuosiin. He tyytyivät ”isän isiltä opittuun, vaan puuttuaiseen viljelys tapaan”, koska eivät tienneet paremmasta. Kumpulainen ironisoi talollisten ajattelun ydintä: ”että niin on isät tehneet ja aikansa eläneet.”⁹⁷⁷

Iisalmen pitäjä ei saanut Mustialaansa, mutta Pekka Kumpulainen jatkoi työtään Pohjois-Savon maanviljelyksen kehittämiseksi. Hän piti tärkeänä, että maatalousväkeä valistettaisiin suomenkielisin oppikirjoin sekä ohjattaisiin henkilökohtaisesti neuvojen ja kiertävien opettajien avulla. Tämä oli maanviljelyksen uudistamisen edellytys.⁹⁷⁸ Suomen Talousseura anoi vuonna 1857 lupaa saada perustaa läänikohtaisia maanviljelysseuroja.⁹⁷⁹ Tiedetään, että Pekka Kumpulainen seurasi tarkoin Talousseuran julkaisuja, joten ei siis mikään ihme, että maaliskuussa 1857 *Suomen Julkisissa Sanomissa* ilmestyneessä lehtikirjoituksessaan hän kannatti voimakkaasti maanviljelysseuran perustamista Kuopion lääniin. Kumpulaisen mielestä maanviljelysseura ja maatalousopetus olivat kytköksissä toisiinsa kuin ”sielu ruumiissa”. Ne olivat niin läheisessä yhteydessä, etteivät ”toisensa avutta voi täysin menestyä”.⁹⁸⁰

Kuopion läänin maanviljelysseura perustettiin 1861, yhtenä ensimmäisten joukossa. Pekka Kumpulaisen asemaa hankkeessa osoittaa, että hänet valittiin seuran perustamisvaiheessa kuvernöörin johtamaan sääntötoimikuntaan. Maanviljelysseura jakaantui hallinnollisesti piirikuntiin, joiden johdossa toimivat paikalliset säätyläiset. Iisalmen, Kiuruveden ja Lapinlahden muodostamaa piirikuntaa johti rovasti Johan Lorenz Lagus (1805–1881), ja Pekka Kumpulainen oli yksi johtokunnan iisalmelaisjäsenistä.⁹⁸¹

Valtiopäivillä 1867 talonpoikaissäädystä esitettiin maanviljelysopetuksen keskittämistä siten, että aiemmin perustetut maanviljelyskoulut lakkautettaisiin ja uusi maanviljelysopisto perustettaisiin tilalle. Pekka Kumpulainen vastusti esitystä. Hänen mielestään maanviljelyn opetusta ei tulisi "ahtaa" yhteen paikkaan. Kumpulainen kannatti alueellisten erityispiirteiden huomioimista maatalousopetuksessa. Hän painotti maanviljelyskoulujen hyödyllisyyttä ja merkitystä "maamme onnellisuuden menestyttämiseksi" ja kansan herättämiseksi "syvästä tietämättömyyden unesta". Pekka Kumpulainen uskoi "tieteelliseen tietoon" pohjautuvan maanviljelysopetuksen levittämiseen eri puolille maata.⁹⁸²

Peltosalmen karjanhoitokoulun oppilaita. Valokuvaaja: Viktor Barsokevitsch, 1909. Kuopion kulttuurihistoriallinen museo.

Suurten katovuosien jälkeen 1860-luvun lopulla suomalainen maatalouspolitiikka painottui karjan, karjanhoidon ja maitotaloustuotteiden laadun parantamiseen. Maanviljelyskoulujen vaatimattomat karjakko-osastot lakkautettiin. Niiden tilalle perustettiin Itä-Suomeen kolme karjakkokoulua, joista yksi Iisalmeen Peltosalmelle 1875. Näin Pekka Kumpulaisen tavoite Iisalmen seudulle perustettavasta, maataloutta edistävästä oppilaitoksesta toteutui. Peltosalmen karjakkokoulun käyneet levittivät ympäristöönsä uusia karjatalouden käytäntöjä eläinten hoidosta voin valmistukseen, navettatiloista työvälineisiin. Miehillä suunnattu Peltosalmen maanviljelyskoulu avautui 1894.⁹⁸³ Peltosalmen oppilaitoksilla oli suuri merkitys yläsavolaisen maatalouden tuotantosuunnan painottumisessa karjanhoitoon ja maanviljelyksen modernisoimisessa.

Kolmas vaikerrus: kansakoulut

Kolmannessa vaikerruksessaan Pekka Kumpulainen vetosi kansakoulujen perustamiseksi pitäjiin. Ajankohtainen koulukeskustelu oli tullut hänelle tutuksi *Suomettaren* kautta viimeistään 1850-luvun alkupuolella. Lehdessä julkaistiin yksistään vuoden 1855 aikana lukuisia kansanopetukseen liittyvää juttua, muun muassa lukusarja Tanskan kansakouluista.⁹⁸⁴

Pekka Kumpulaisen kotiseudulla Salahmilla toimi yksi Suomen ensimmäisistä yksityisistä kansakouluista. Koulun perusti 1855 ruukin omistajan puoliso, kauppaneuvoksetar Lovisa Franzén (1805–1898). Opetus oppimateriaaleineen oli maksutonta, ja sitä annettiin ruukin ja hovin alustalaisille lukemisessa, kirjoittamisessa, laskennossa, uskonnossa ja laulussa. ”Tyttöille opetetaan käsitöitäkin”, Pekka Kumpulainen esitteli koulua *Suomettaressa* 1856. Hän kirjoitti *Suomen Julkisissa Sanomissa* 1858 hyvin arvostavasti Lovisa Franzénista: ”Kiitos ja kunnia jalolle rouvallen panemastansa kynttilän kynttiläjälalle ja sytyttämästensä sen! Varmaan on häntä moni näistä lapsukaisista, vielä kuoltuansakki maan poveen, siunaava toivottaen hyvätekillensä onnellista tulevaisuutta toisella puolen hautaa.”⁹⁸⁵

Salahmin koulu toimi jo ennen kuin keisari Aleksanteri II antoi 1858 julistuksen, jolla kansakoulujen perustaminen valtion tuella tuli mahdolliseksi. Alkeisopetus kuului entiseen tapaan kodeille tai seurakunnan kiertokouluille.⁹⁸⁶ *Suomen Julkisiin Sanomiin* 1858 lähettämässään kirjoituksessa Pekka Kumpulainen paljasti, että oli ollut kotiseudullaan aloitteellinen kansakoulun perustamiseksi, mutta törmännyt talollisten ja säätyläisten vahvoihin ennakkoluuloihin. Kumpulainen nimitti näitä paikallisia maallisen kansanopetuksen vastustajia ”pimeyden puolustajiksi” ja ”ajanmukaisen valistuksen vastustajiksi”. Näin hän kertoi lisälnessä ilmenneistä koulutusvastaisista asenteista:

Kerran tästä tärkeästä asiasta juttelin muutamille arvoisimmille pitäjäämme miehille, joista yksi oli herrassäätyä, ja pyysin heitä rupeemaan koulun laiton tuumaan ja miettimän miten se paraite aikoin saataisiin; – vaan hepä ei siihen suostuneetkaan, sanoivat kaiken muun opin, paitsi työnteon, olevan talonpojan säädyllен ei ainoasti tarpeettoman vaan vieläpä vahingollisenki, siitä muka syystä kuin semmoisissa kouluissa opetetaan maallista viisautta, niin kuin kirjoitusta, lu’unlaskua, maantiedettä, luonnonoppia, mittausoppia, historiaa j.n.e. He luulivat sillä niinmuodoin häirittevä ja pimennettävän Jumalansanan valoa ja voimaa, ja ilman sitäkin vaikutettavan ylpeyttävä, laiskuutta ja liiallista herrastelemista, käräjänkäymistä, la’inkuulemattomuutta ja muita pahoja juonia.⁹⁸⁷

Lannistumaton Pekka Kumpulainen edisti kansanopetusta omalla esimerkillään. *Suomettaressa* julkaistiin maaliskuussa 1862 tieto, jossa hänen kerrottiin pitävän koulua omalla kustannuksellaan Pehkolanniemessä. Kumpulainen opetti muun muassa ”lukua, kirjoitusta, luvunlaskentaa, maantiedettä”. Kuka tahansa sai tuoda lapsensa kouluun ”aivan vähäisellä maksulla”.⁹⁸⁸

Suomalaisten mielipiteiden ristiriitaisuus kansakouluasiassa tuli näkyväksi vuosien 1863–1864 valtiopäivillä, joilla kiisteltiin muun muassa siitä, tulisiko kansanopetus jättää kirkon vai kuntien huoleksi. Talonpoikaissääty ei ollut valmis myöntämään suostuntaveroa kansanopetuksen järjestämiseen. Edustajien kannat olivat osittain kielteisiä, osittain epäroivia

ja osittain epämääräisiä. Muutamia kansakouluille myönteisiäkin kannanottoja talonpoikaissäädystä esitettiin. Niitä esittäneiden joukossa oli Pekka Kumpulainen.⁹⁸⁹ Hän julisti, että väärässä olivat ne talonpoikien edusmiehet, joiden mukaan vasta sitten, kun maanviljelys kukoistaa, oli aika puhua kansakoulusta. Asia oli päinvastoin. Kumpulainen painotti, että ensimmäisenä oli kitkettävä kansan yleinen raakuus ja taitamattomuus, mihin ratkaisu oli nimenomaan kansanopetus ja uudet oppilaitokset. Vain tällä tavalla kasvatettiin tulevaisuuden maanviljelijöitä, jotka kykenivät kohottamaan maatalouden kukoistukseen.⁹⁹⁰

Valtiopäivillä liberalististen katsomusten mukainen, pastori Uno Cygnaeuksen laatima ja kansainvälisten esikuvien innoittama ehdotus kansanopetuksen järjestämisestä voitti ja tuli kirjatuksi vuoden 1866 kansakouluasetukseen. Cygnaeuksen päämääränä oli luoda kansakoulusta yleistä kansalaissivistystä palveleva laitos, joka säädystä riippumatta tarjoaisi jokaiselle mahdollisuuden kehittää taipumuksiaan ja lahjojaan. Tämän kannan omaksui myös Pekka Kumpulainen. Valtiopäivillä päätettiin toisessa yhteydessä, että kansakoulujen perustaminen ja ylläpitäminen kuuluivat kuntien vastuulle ja tehtäviin. Määräys sisältyi vuoden 1865 kunnallisetukseen ja mainittiin kuntien tehtäväluettelossa ensimmäisenä.⁹⁹¹

Ylä-Savossa kuntauudistus johti Iisalmen pitäjän pirstoutumiseen ja lisäsi maata omistavien talollisten osallistumista paikallisyhteisön päätöksentekoon (Taulukko 34) Koulujen perustaminen oli kansakouluasetuksen mukaan vapaaehtoista ja herätti edelleen paljon vastustusta. Talolliset pelkäsivät niiden vieroittavan talonpoikaisnuoret fyysisistä maataloustöistä. Taustalla oli ajatus, että vain ruumiillinen työ on työtä – ja kouluissa istuminen laiskottelua. Kansakoulun perustaminen tuli ajankohtaiseksi 1860-luvun nälkävuosien aikana, mikä ei helpottanut kouluhankkeiden toteuttamista. Ylä-Savossa kansakouluja syntyi hieman hitaammassa tahdissa kuin muualla maakunnassa, mikä johtui vastustuksen lisäksi siitä, että kunnallishallintoon siirtyminen eteni muuta Pohjois-Savoa verkkaisemmassa tahdissa.⁹⁹²

Taulukko 34. Seurakuntien perustaminen, siirtyminen kunnallishallintoon ja ensimmäisen kansakoulun perustaminen.

Alue	Päätös seurakunnan perustamisesta	Päätös kunnallishallinnosta	Ensimmäinen kansakoulu
Iisalmen pitäjä (mlk)	1627	1872	1877
Pielavesi	1811	1873	1876
Rutakko		1870	1892
Lapinlahti	1858	1873	1881
Kiuruvesi	1862	1873	1877
Keitele	1871	1879	1882
Sonkajärvi	1897	1920	1887
Vieremä	1897	1920	1890
Varpaisjärvi	1899	1910	1995
Iisalmen kauppalakaupunki	1912	1860/1891	1878

Paul Wahlin aikana rakennettu Jyrkänkosken rautaruukin kansakoulu Iisalmen–Sotkamon maantien varrella. Valokuvaaja: Ivar A. Ekström, 1910, Sonkajärvi. Varkauden museokeskus Konstin kuva-arkisto, A. Ahlström osakeyhtiön kokoelma.

Pekka Kumpulainen kannatti koulutuksen ulottamista koko kansaan ja maan kaikkiin osiin. Hän huomioi vähemmistöt vaatimalla valtiopäivillä 1877–1878 koulujen perustamista romaniväestölle. Lausunnossaan hän perusteli kantaansa, tosin samalla aikakaudelle tyypillisesti leimaamalla etnistä vähemmistöä: ”Koska sekä Suomen että muutkin kansakunnat lähetystoimen kautta pitävät huolta pakanoiden kääntämisestä sekä Aasiassa että Afrikassa, niin siihen nähden, että mustalaiset myöskin ovat ihmisiä, ehkä omassa maassa asuvia pakanoita, niin olisi tärkeää, että hallitus ottaisi niitä opetuksen kautta valistaakseen.”⁹⁹³

Pekka Kumpulainen painotti, että sivistykseen kuuluivat kiinteästi myös tieteet ja taiteet. Kattavakaan kansanopetus ei ollut riittävää ja järkevää, jos jatko-opintomahdollisuuksia ei olisi suomeksi. Tämä koski myös yliopistoa. Kumpulainen vaati valtiopäivillä 1863: ” – ettei tästä edes ketään vakinaisesti rohvessorin ja muihin opetusvirkoihin yliopistossa vakuutettako ilman suomen kielen täydellistä taitoa; ja että suomen kieli kaikissa maamme oppilaitoksissa minun mielestäni pitäisi kolmen vuoden sisään olla toimeenpantu opetuskieleksi.”⁹⁹⁴

Neljäs vaikerus: kanavat

Pekka Kumpulaisen neljännen vaikeruksen tavoitteena oli edistää kaupankäyntiä ja tavarankuljetusta Iisalmen pitäjässä parantamalla liikenneyhteyksiä. Tämäkin ehdotus kiinnittyi keisarilliseen uudistusohjelmaan, jossa korostettiin sisämaan ja rannikon välisten liikenneväylien tärkeyttä. Siinä missä kenraalikuvernööri Berg oli korostanut Saimaan kanavan merkitystä Kuopioon saakka, Pekka Kumpulainen ulotti kanavan vaikutuksen vielä pohjoisemmaksi. Myös Kuopio–Iisalmi-vesiväylä tuli perata, viitoittaa ja kanavoita valtion varoilla. Iisalmen pitäjässä kanavoinnilla luotaisiin höyrylaivoin kuljettava yhteys Onkivedeltä Nerkoonjärvelle.⁹⁹⁵

Suuriruhtinaskunnan osana Pohjois-Savon yhteydet olivat alkaneet elpyä Pietariin, jossa riitti kysyntää elintarvikkeista, polttopuista ja työvoimasta. Yläsavolainen kesävoi

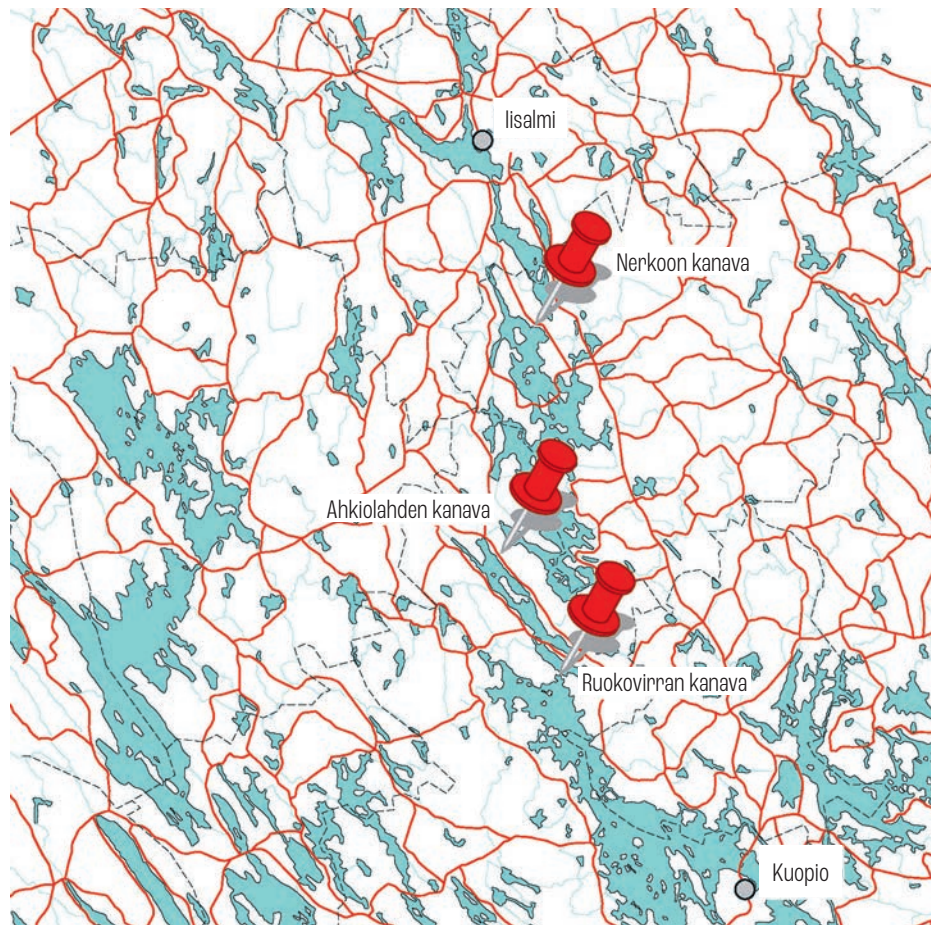
Nerkoon kanava. Näkymä Onkivedelle Väisälänmäen suuntaan. Valokuvaaja: Viktor Barsokevitsch, 1895. Kuopion kulttuurihistoriallinen museo. CC BY 4.0.

ehti vesitse samana syksynä Pietariin. Pohjanmaalle voita vietiin pääosin talvisin, mikä heikensi voin laatua ja alensi sitä kautta hintaa. Vuosisadan alkupuolella Viipurin läänin kauppiaat ja parisniekat (kulkukauppiaat) välittivät itäsuomalaisia talonpoikaistuotteita Pietariin. Kuopion läänistä tiedetään viedyn runsaasti voita ainakin 1820-luvulta lähtien. Ville-Pekka Kääriäisen luku tässä teoksessa osoittaa, että voi oli merkittävä vientiartikkeli Ylä-Savossa itse asiassa jo 1600-luvulta lähtien. *Helsingfors Morgonbladissa* kirjoitettiin vuonna 1842, että Iisalmessa voikauppa oli vahvasti painottunut Pietarin suuntaan. Iisalmen pitäjistä tiedetään 1840-luvun lopulla viedyn voita vuosittain noin 10 000 leiviskää, kun koko Kuopion läänin vuotuinen voinvienti oli 40 000–60 000 leiviskää.⁹⁹⁶

Pekka Kumpulainen oivalsi Saimaan kanavan merkityksen Ylä-Savon elinkeinoelämälle, erityisesti ruukeille, voikaupalle ja metsävarojen hyödyntämiselle.⁹⁹⁷ Kanavan kaivamista Nerkoontiemen kannaksen poikki Pekka Kumpulainen ei vielä vaikerruksissaan esittänyt. Muutama kuukausi myöhemmin hän tarkensi ajatuksiaan tähän suuntaan *Suomen Julkisissa Sanomissa*. Kanavan rakentaminen Nerolahden ja Onkiveden väliselle kannakselle oli Kumpulaisesta selkeä, suora ja huokea ratkaisu, joka edistäisi myös niittyviljelyä ja soiden raivaamista pelloiksi. Kirjoituksellaan Kumpulainen tahtoi kiinnittää huomiota Pohjois-Savon vesiliikenneyhteyksien huonoon kuntoon. Hän totesi, että kanavahanke oli Iisalmen pitäjän ”yleiselle edistymiselle ja vaurastumiselle yhtä tarpeellinen kuin auringon paiste ja kaste kasvulle”. Kirjoituksessaan Pekka Kumpulainen ehdotti jopa aivan uutta kanavointikohdetta, Iijärven yläpuolista Kukkarovirtaa. Näin saataisiin jonkinlainen venekulku pitäjän pohjoisosaan lähelle Salahmin rautaruukkia.⁹⁹⁸ Tämä hanke ei toteutunut.

Kun kenraalikuvernööri Berg saapui toiselle tarkastusmatkalleen Savoan vuonna 1857, Pekka Kumpulainen jätti kenraalikuvernöörille Iisalmen pappilassa uuden ”valituksen ja esityksen”, jonka takana olivat Kumpulaisen lisäksi kiuruvetiset talolliset Heikki Tikkanen (1829–1915) ja Abraham Tenhunen sekä maakauppias Olli Parviainen (1831–1867). Miehet esittivät senaatille Kuopio–Iisalmi-vesireitin parantamista Maaningan kappeliseurakunnan kautta Kuopioon, jotta reittiä voisivat myös suuremmat alukset esteettä ja vaaratta käyttää.⁹⁹⁹ Tämä tarkoitti sitä, että Nerkoon kanavan lisäksi Iisalmi–Kuopio-reitille oli rakennettava Ahkiolahden ja Ruokolahden kanavat.

Nerkoon, Ahkiolahden ja Ruokovirran kanavat Kuopio–Iisalmi-reitillä. Huom. Pohjakartalla myös nykyistä tiestöä. Piirtänyt: Jari Järvinen.

Iisalmelaisten anomukset tuottivat tulosta muutaman vuoden päästä. Vuoden 1865 kato antoi sysäyksen Nerkoon kanavointitöiden käynnistämiseen, ja senaatti hyväksyi suunnitelman Kuopio–Iisalmi-reitin kunnostamiseksi laivaliikenteelle. Pekka Kumpulainen kirjoitti vuotta myöhemmin tohtori Paavo Tikkaselle Helsinkiin: ”Köyhyys ja puute alkaa paisua ylimmilleen etten sen vertaista ole ollu tällä miespolvella – vaan kanavatyo sanotaan alkavan tulevalla viikolla joka estänee tilattoman väen nälkään kuolemasta.”¹⁰⁰⁰

Nerkoon kanava valmistui 1869 ja Ahkiolahden kanava 1874. Saimaan sisävesiliikenne vilkastui muutenkin 1870-luvulla, jolloin helpotettiin Varkauden yläpuolisen vesialueen liikennettä rakentamalla kokonaan uusittu Taipaleen kanava 1871 sekä Ruokovirran kanava 1879.¹⁰⁰¹

Pekka Kumpulaisen näky vaurastuvasta Ylä-Savosta alkoi toteutua. Kuten Jorma Ahvenaisen luvussa tässä teoksessa käy ilmi, kanavoinnit olivat edellytys Ylä-Savon teollistumiselle ja ratkaisivat tavaroiden kuljetuskysymyksen – ainakin joksikin aikaan. Teollisuuden kehittyminen tarvitsi myös päätöksen Iisalmen kauppalan perustamisesta 1860. Saimaan alueen teollistuminen voimistui, ja iisalmelaisten kauppiaiden laivas-

tot keskittyivät raaka-aineiden, jalosteiden ja elintarvikkeiden kuljetuksiin sisämaasta Suomenlahden rannikolle sekä venäläisen viljan tuomiseen Ylä-Savoon. Säännöllinen höyrylaivaliikenne lisäsi ihmisten ja tavaroiden liikkumista, alueelle virtasi aiempaa enemmän rahaa ja uutuuksia. Myös Ylä-Savon talousalue alkoi muotoutua, kun Iisalmen kauppalassa toimineet kauppahuoneet toimittivat tavaroitaan yläsavolaisille maa-kauppiaille pienemmillä aluksilla, joissa kuljetettiin myös matkustajia ja maalaistuotteita.¹⁰⁰² Iisalmelaiset käyttivät laivoja voinkuljetukseen aina siihen saakka, kunnes Savon rata ulottui Iisalmelle 1902.

Viides vaikerrus: kaupunki

Vaikerruksissaan Pekka Kumpulainen ehdotti kaupungin perustamista Paloisten kruununpuustellin maille Iisalmen pitäjään. Kaupungista tulisi Ylä-Savon kaupan, teollisuuden ja liikenteen keskus. Sinne sijoitettaisiin myös pitäjänlääkäri ja apteekki. Pekka Kumpulaisen ehdottama kaupungin perustaminen kanavointeeneen oli juuri sellainen maaseudun elinkeinotoimintaa edistävä toimi, johon keisari Aleksanteri II:n politiikka tähtäsi ja joka hyödynsi vasta valmistunutta Saimaan kanavaa.¹⁰⁰³

Kenraalikuvernööri Berg edisti kaupunkien perustamista eri puolille Suomea. Keisari Aleksanteri II allekirjoitti Moskovassa kruunajaispäivänään 7.9.1856 käskykirjeen, jonka mukaisesti Suomeen oli perustettava viisi kaupunkia, jotta ”maan tuotteiden ja valmisteiden menekkiä voitaisiin maassa edistää sekä maanmiehelle että käsityöharjoittajalle lisäksi valmistaa paremmin tilaisuutta välttämättömien tarvikkeittensa hankkimiseen”. Uudet kaupungit perustettaisiin seuraaviin pitäjiin: ”Varkauden kosken varteen Leppävirran pitäjässä ja Iisalmen salmen varrelle Iisalmen pitäjässä; Sauvonsaareen Kemijoen suun alapuolella Oulun läänissä; Salon sillan viereen Uskelan pitäjässä ja Ikaalisten pitäjään Turun ja Porin läänissä.”¹⁰⁰⁴ Ei ole tietoa siitä, missä vaiheessa kenraalikuvernööri von Berg teki päätöksen keisarille esiteltävistä uusista kaupungeista, mutta ei liene täysin poissuljettua, etteikö juuri Pekka Kumpulaisen ehdotus olisi saanut von Bergiä lisäämään Iisalmen listaansa.

Keisarillisen päätöksen jälkeen oli valittava Iisalmesta kaupungille sopiva paikka, laadittava asemakaava ja rakentamissuunnitelma, jotka kaikki oli alistettava keisarin vahvistettavaksi. Kuvernöörin oli myös valmisteltava ehdotus kaupungin hallinnosta ja perustamiskirjasta. Senaatti päätti vuonna 1856 julkaista keisarillisen käskykirjeen ruotsin-, suomen- ja venäjänkielisenä.¹⁰⁰⁵ Keisarillinen määräys tuli viimeistään tässä vaiheessa Pekka Kumpulaisen tietoon. Tämä iloitsi kaupunkipäätöksestä sanomalehtikirjoituksessaan keuhällä 1857: ”– on meillä se toivo todentunut, että meidänkin pitäjään saadaan kaupunki (miten keisarillinen julistus 18. päivältä viime syyskuuta vakuuttaa), joka on meille ilosanoma, josta paljo hyvää toivotaan, sekä maanviljelykselle että sivistykselle.”¹⁰⁰⁶

Pappilan maihin kuulunut Haukiniemi (nykyisen Iisalmen ydinkeskusta) vaikutti liki asumattomana sopivimmalta paikalta kaupungille, varsinkin kun rovasti Johan Lorenz Lagus lupasi alueen korvauksetta tulevalle kaupungille. Lupaavan alun jälkeen kau-

punkihanke ei kuitenkaan ottanut edetäkseen. Iisalmelainen kauppias Johan Härkönen kirjoitti muistiinpanoihinsa vuosien 1858–1859 kohdalle: ”Ei kuulunut paljon mitään. Virastoissa oli asioiden kypsymisen aika.” Kuopion kaupunki sai sekä tullikamarin että tapulioikeudet 1858, joten mahdollisuudet vientikauppaan kohenivat Pohjois-Savossa ilman uutta kaupunkia. Kaupunkien perustamista entiseen malliin ei enää pidetty elinkeinovapauden kannalta suotavana. Ajateltiin, että mahdollisten uusien kaupunkien piti kehittyä vähitellen ja näin syntyä ikään kuin itsestään.¹⁰⁰⁷

Kuopion läänin kuvernööri Furuhjelm ehdotti 1859, että senaatti lykkäisi Iisalmen kaupunkisuunnitelman, koska Paloisten kruununtilan vuokra-aika jatkui 1870-luvun puolelle eikä maanvuokraaja J. A. Snellman ollut halukas alueesta luopumaan aiemmin. Kyseinen maa-alue oli välttämätön, jotta kaupungilla olisi laajentumismahdollisuuksia. Lisäksi kaupankäynnille elintärkeät kanavoinnit olivat vielä aloittamatta. Myös Ikaalisten esimerkki vaikutti. Ikaalisista ei 1858 tullut kaupunkia vaan hallinnollisesti epätäsnäinen kauppala, ensimmäinen laatuaan.¹⁰⁰⁸

Iisalmen pitäjään perustettiin kauppala 1860. Kaupunkioikeudet Iisalmi sai kolmekymmentä vuotta myöhemmin 1891. Kauppala oli elinkeino-oikeuksiltaan itsenäinen, vaikka hallinnollisesti kuului Iisalmen pitäjään. Kauppala oli osa Iisalmen emäseurakuntaa, oikeudellisesti osa Iisalmen kihlakunnanoikeutta sekä hallinnollisesti lääninkuvernöörin ja paikkakunnan kruununpalvelijain alaisuudessa. Piirilääkäri ja apteekki sijoitettiin Iisalmen kauppalaan. Keisarin käskykirjeellä Iisalmen postitoimisto perustettiin 1863.¹⁰⁰⁹

Näkymä Iisalmen Savonkadulle. Kuvan oikeassa alakulmassa jo kauppalan aikana perustettu kansakoulu ja sitä vastapäätä kadun toisella puolella Edith Rissasen kirjakauppa. Valokuvaa: tuntematon, 1920-luvulta tai 1930-luvun alusta. Juha-Pekka Lappalaisen yksityiskokoelma.

Kuudes vaikeruus: soiden ojitus

Pekka Kumpulaisen vaikerointien kuudes kohta liittyi Iisalmen pitäjän laajojen suoalueiden raivaamiseen pelloiksi valtion tuella. Ylä-Savo kuului perinteiseen itäsuomalaiseen suoviljelyalueeseen, jossa korpisoita ja rämeitä viljeltiin kaskeamisen tapaan. 1800-luvun puolivälin tienoilla suoviljely alkoi muodostua pellonraivaukseksi, jossa ojitetulta ja kuokitulta maalta poltettiin puut ja kannot. Sittenkin kuivattu maa myös savettiin. Kynnönneuvojat suosittelivat suopelloille heinäviljelyä. Pekka Kumpulainen esitti, että Iisalmen pitäjän pohjoisosiin kaivettaisiin kruununtöinä valta- ja niskaojia, jotka estäisivät veden valumisen ympäristöstä suoravioille.¹⁰¹⁰

Ajan vallitsevan näkemyksen mukaan soiden ojitamisen katsottiin vähentävän viljelyn hallanarkuutta. Osallistuessaan Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran julistamaan kilpikirjoitukseen katovuosien syistä ja estämisestä Pekka Kumpulainen kirjoitti 1858, että laajat suot ja rämeet olivat Maaselän alueella tärkein usein toistuville kadoille:

Suurin ja luonnollinen pääsyy on siinä kuin nämä seudut ovat suureksi osaksi täytetyt, suurilla viljelemättömillä, vetelöillä soilla, rämeillä ja korvilla sekä liejuranraisilla järvillä ja lammilla, joista vähänki kylmempänä pouta yönä nouseva kylmä huuru eli usva yhdistyy ilman kylmyyden kanssa yhteen ja sitten niin kuin tulvaava virta, hyökyy viljeltyjen ja kuivain maiden yli, tuottain turmioo ja vahinkota viljelijöille, – –.¹⁰¹¹

Pekka Kumpulaisen mukaan myös laihon mädäntyminen ”sulavuosien talvina” oli estettävissä peltojen salaojituksella, valta- ja niskaojilla ja syvällä kynnöllä. Kuivatusten ja ojitusten päätavoitteena oli laajentaa Maaselällä viljelyskelpoista maa-alaa ja sitä kautta luoda mahdollisuuksia alueen vaurastumiselle. Pekka Kumpulaisen mielestä soita tuli kuivattaa ja ojitaa erityisesti talojen ja kylien läheisyydessä. Hän huomautti, että kansan köyhyys ja varainpuute estivät soiden ja järvien kuivattamista. Tästä syystä valtion tulisi varata vuosittain ”vissi raha- eli jyväsukka” kuivatustöihin ja ojien kaivuuseen. Valtio voisi auttaa myös ”huokeasti saatavilla olevilla lainoilla”. Lisäksi Kumpulainen kannatti ”panttivakuusyhdistysten” perustamista, mikä sekin oli ajankohtainen tema lehdistökeskustelussa.¹⁰¹²

Valtio oli avustanut suoviljely-yrityksiä 1700-luvun lopulta lähtien ja tukenut laajojen suoalueiden ojitamista, esimerkiksi Etelä-Pohjanmaalla Vöyrin nevoilla 1854–1861 ja Oulun läänin Pelson suoalueella hätäaputöinä 1857–1866. Pekka Kumpulainen vetosi vaikeruksissaan Oulun läänin pitäjien esimerkkiin. Vaasan, Oulun, Mikkelin ja Kuopion lääneille oli vuodesta 1842 lähtien myönnetty vuosittain läänikohtainen määräraha suoviljelyn edistämiseen. Varat käytettiin lainoina ja avustuksina maanviljelijöille. Lainoista päätettiin 1860-luvulta lähtien lääninagronomien esityksestä ja maanviljelysseuran johtokunnan lausunnon perusteella. Pekka Kumpulainen oli keskeisesti mukana seuran toiminnassa, joten tätäkin kautta hänellä oli tietoa suoviljelyn mahdollisuuksista.¹⁰¹³

Jälkipolvet ovat nostaneet Pekka Kumpulaisen pohjoissavolaisen suoviljelyksen uranuurtajaksi eikä syyttä. Omilla maillaan hän raivautti suuria korpisrämeitä.¹⁰¹⁴ Kumpulainen oli Ylä-Savon aktiivisin toimija myös järvenlaskuissa. Kun suoviljely vähensi luonnonniitty-

jen määrää, järvenlaskuilla puolestaan laajennettiin niittyalaa ja kohennettiin luhtamaita. Järvenlaskuilla yritettiin helpottaa tilannetta viljelmillä, jotka kärsivät tulvista tai olivat hallanarkoja. Järvenlaskujen määrä kasvoi Suomessa merkittävästi 1800-luvulla. Ne painottuivat erityisesti 1860-luvulla Ylä-Savoon, jossa oli järvenlaskuun soveliaita laakaran-taisia järviä. Laajat kuivatetut rämeet ja järvenpohjat olivat kuitenkin hallanarkoina riskialtista maata viljelyskäyttöön.¹⁰¹⁵

Kokonaisen järven kuivattaminen oli iso hanke, joka vaati runsaasti työvoimaa ja varoja. Ojien oli oltava syviä ja yleensä useita kilometriä pitkiä. Tyypillisesti järvenlaskun toteutti talollisten muodostama yhtiö, jossa kunkin osuus oli suhteessa maanomistuksen suuruuteen. Iisalmen pohjoisosissa toteutettiin 1860-luvulla järvenlaskuja muun muassa Salahmijärven alueella, Luupujoen kuudella järvellä, Kaislastenjärvellä ja Niemisjärvellä.¹⁰¹⁶

Pekka Kumpulainen tahtoi olla maanviljelyksissä esimerkkinä kotipaikkakuntalaisilleen. Hän luki ahkerasti maatalouteen liittyvää kirjallisuutta ja osallistui läänin maanviljelysseuran toimintaan. Hän otti selvyyttä Mustialan viljelyksistä, työkalustosta ja maatalouden tuotosta. Hankkimiaan tietoja hän koetti sovittaa omaan maatalouteensa. Pekka Kumpulainen arvioi vuonna 1858, että hänen tilansa (Marttisenjärvi 7) oli 6 000 hopearuplan arvoinen: 200 kuorma-alaa niittyä ja 24 tynnyrinalaa (12 hehtaaria) peltoa. Puu- ja kotitarvemetsän Kumpulainen määritteli hyväksi, samoin karjalaitumet. Tilalla oli yksi torppa. Tilan kokonaisala oli 2 300 tynnyrinalaa (1 150 hehtaaria). Kumpulainen oli tuossa vaiheessa vireässä työiässä, 40-vuotias, ja hän tuli vielä huomattavasti laajentamaan viljelyksiään soita kuivattamalla ja järvenlaskuilla.¹⁰¹⁷ Pekka Kumpulainen hankki vuonna 1862 omistukseensa myös Takalan tilan (Marttisenjärvi 8, 1/8 manttaalia). Lapsia perheeseen kertyi viisitoista.¹⁰¹⁸

Soidenkuivaukset, järvenlaskut ja pellonraivaukset Pekka Kumpulainen toteutti lainarahalla. Hän tarttui mahdollisuuteen saada vastaperustetulta Hypoteekkiyhdistykseltä kiinnityslainaa, joka oli suunnattu suurille tiloille. Kumpulaisen maatalouden kehittämiseen tähdänneet hankkeet eivät onnistuneet. Hän velkaantui pahoin. Pekka Kumpulainen tunsu Kiuruveden Hingunniemestä lähtöisin olleen *Suomettaren* päätoimittajan Paavo Tikkasen, joka kirjeenvaihdon perusteella näyttää sekä lainanneen Kumpulaiselle rahaa että hoitaneen tämän velka-asioita Helsingissä. Pekka Kumpulainen ilmaisi useassa kirjeessään syvää kiitollisuutta ”herra lisensiaattia” ja sittemmin ”tieteellisyyden tohtoria” kohtaan. Kumpulaisella oli yhteisiä järvenlaskuhankkeita myös Hingunniemen Heikin eli Paavo Tikkasen veljen kanssa. Pekka Kumpulaiselle oli vaikeuksia maksaa otamiaan velkoja takaisin. Hän valitteli toistuvasti pitäjässä vallinnutta yleistä köyhyyttä, minkä vuoksi paikallisesti oli vaikea saada luottoa. Pekka Kumpulainen myi metsää ”tukkiherroille”, muun muassa Palokin sahan ”bokhollari Kiljanterille”.¹⁰¹⁹ Tukkien myynti kuitenkin vaikeutui 1860-luvulla, kun sahat ostivat mieluummin metsiä kuin puita. Esimerkiksi helmikuussa 1865 Pekka Kumpulainen kirjoitti hieman turhautuneena yrityksistään myydä tukkeja. Hän kertoi siirtyneensä pelkkojen (seinähirsien) veistämiseen:

– – vaikka rahan saanti ei ole tahtonut onnistua, kuin saha herrat nykyään metsiä eikä tukkia, minä olen veittänyt tukkia yli 700 kappaleen vaan en ole saanut vielä myydyksi – josta syystä nyt jälkeen Kuopion markkinain ruvettiin pelkkain tekoon, ne kelpavat hyvästi, vaan niistä ei ole saatu vielä rahoja.¹⁰²⁰

Pekka Kumpulaisen vaikeudet kärjistyivät 1860-luvun nälänhädän aikana. Monen muun talollisen tavoin hän joutui luopumaan tilastaan. Pehkolanniemi eli Metsola (Marttisenjärvi 7)¹⁰²¹ ajautui vuonna 1860 perustetun maan ensimmäisen pitkäaikaisia kiinnitysluottoja tarjonnan luottolaitoksen, Hypoteekkiyhdistyksen, haltuun viimeistään vuonna 1871. Lisäksi Pekka Kumpulaisen omistamasta Takalasta (Marttisenjärvi 8) siirtyi huutokaupassa puolet Kaapro Pussiselle 1874. Vieläkään lannistumatta Pekka Kumpulainen jatkoi maanviljelystä toisella puolikkaalla, mutta taloudelliset vaikeudet eivät hellittäneet ja terveyskin alkoi pettää. Pekka Kumpulaisen perilliset joutuivat jättämään kärjäoikeuteen konkurssianomuksen 1880. Velat saatiin hoidettua niin, ettei Kumpulaisen jälkipolven ei tarvinnut luopua Takalasta.¹⁰²²

Seitsemäs vaikerrus: paloviina

Seitsemännessä vaikeruksessaan Pekka Kumpulainen toivoi, että valtio lyhentäisi paloviinan vuosittaista polttoaikaa pariin viikkoon tai korkeintaan kuukaudeksi. Tuohon aikaan vuotuinen viinanpolttoaika oli kolme kuukautta. Tämäkin Kumpulaisen pyyntö kytkeytyi keisarilliseen uudistusohjelmaan, jonka tavoitteena oli kansan sivistyksen ja moraalin nostaminen ja sitä kautta kotitalouksien ja kansakunnan vaurastuminen. Kumpulainen kirjoitti viinasta ”vahingollisena aineena”. Talonpoikaisessa kotipoltossa nähtiin kiteytyvän liki kaikki merkittävät yhteiskunnalliset ongelmat, kuten perheiden kurjuus, köyhyys ja epäsopu sekä rikollisuus ja siveettömyys. Lisäksi viinanpolttoa oli alettu pitää hyödyttömänä ja suorastaan vahingollisena maataloudelle. Kotipolton katsottiin tuhlaavan sekä viljaa että polttopuita.¹⁰²³

Talonpoikaisen viinanpoltto-oikeuden vastustajat olivat tyypillisesti tehdaspolttimoiden kannattajia. Julkisessa keskustelussa ei kuitenkaan puhuttu tehdasviinan puolesta, vaan vaadittiin, että talonpoikien oli perheonnensa vuoksi luovuttava kotipolttoisesta viinasta.¹⁰²⁴ Pekka Kumpulaisen kohdalla viinanpoltton rajoittamisesityksessä näyttää olleen kyse aidosta moraalisesta kannanotosta viinanpolttoa vastaan eikä viinatehtaiden etujen ajamisesta.

Talonpoikaista kotipoltto-oikeutta vastustettiin 1850-luvun puolivälissä näkyvästi muun muassa sanomalehtikirjoituksissa, mitä kautta keskustelun teemat olivat tulleet tutuiksi Pekka Kumpulaiselle. Keskustelun yleissävy oli moralistinen, ja esimerkiksi talonpoikaiset herätysliikkeet puolsivat kieltolakiajatusta. Myös valtion intresseissä oli ottaa kotipolton kieltävä laki käsittelyyn valtiopäivillä, koska tehdaselinkeinon kohdistetun paloviinaveron ajateltiin parantavan Krimin sodan heikentämää valtiontaloutta. Säätymävaltiopäivillä 1863 muut säädöt puolsivat kieltolakia, talonpoikaissäätö vastusti. Talonpoikainen viinan kotipoltto-oikeus lakkautettiin vuoden 1866 lailla, mikä oli talonpoikaissäädylle kipeä asia.¹⁰²⁵ Talonpoikaissäätö puolusti kotitarvepoltton säilyttämistä etuoikeutenaan. Ainoastaan Pekka Kumpulainen ja kolme muuta säädyn edustajaa olivat puheenvuoroissaan sitä mieltä, että kotitarvepoltto-oikeus oli lakkautettava – tosin ehdolla, että maavero poistettaisiin. Talonpoikaissäädyn ehtoihin eivät muut säädöt yhtyneet.¹⁰²⁶

Kahdeksas vaikerrus: kruununmakasiini

Kahdeksannessa valituksessaan Pekka Kumpulainen anoi Iisalmeen kruununmakasiinia, johon kerättäisiin kruununjyvät eli verotuksessa maanviljelijöiltä saadut viljat rukiina, ohrana ja kaurana. Kruununmakasiini valmistui Iisalmen kirkkoherran virkatalon maille Savon tien varteen 1860 ja toimi vuoden 1924 loppuun saakka. Kruununmakasiinin perustaminen johtui enemmän 1850-luvun lopun katovuosista kuin Kumpulaisen aloitteesta.¹⁰²⁷

Pekka Kumpulainen piti paikallista lainamakasiinia erittäin tarpeellisena. Vuonna 1857 annettu keisarillinen julistus lainajvästöstä velvoitti jokaisen seurakunnan perustamaan kaksiosaisen makasiinin, jossa oli vuosittain käytössä oleva siemenvarasto ja katovuosien varalta erillinen hätäapuväestö. Jos seurakunta laiminlöi asian, pitäjä ei voinut luottaa hallituksen apuun kadon sattuessa.¹⁰²⁸ Iisalmen pitäjänkokous päätti kokouksessaan 29.11.1857 perustaa siemen- ja hätäapumakasiinin (*utsäde och nödhjälps magazin*). Rakennus valmistui keväällä 1859.¹⁰²⁹

Pitäjänmakasiinista lainatuista viljoista tuli maksaa korkoa, joten makasiinilaitos oli tavallaan eräänlainen pankki. Läheskään kaikki eivät pystyneet maksamaan lainojaan takaisin määräajassa. Kirkkoherra toimi makasiinin ylimpänä valvojana, ja pitäjänkokous nimesi makasiininhoitajan. Rästiluettelot luettiin jumalanpalvelusten jälkeen kirkon kuorissa hyväksymistä varten.¹⁰³⁰

Vuoden 1865 kunnallisasetus maalla määräsi laina- ja apumakasiinien perustamisen ja hoidon kuntien tehtäväksi. Kun Iisalmen maalaiskunta perustettiin 1872, alettiin myös makasiinilaitosta järjestää uusia oloja vastaaviksi ja laadittiin sille erillinen ohjesääntö. Makasiinin nimi muuttui kunnan lainajvästökseksi. Pekka Kumpulainen toimi Iisalmen maalaiskunnan ensimmäisenä lainajvästön hoitajana. Makasiinissa oli yllin kyllin viljaa, jota esimerkiksi vuonna 1874 myytiin tuhat tynnyriä. Saaduilla varoilla perustettiin ja järjestettiin kunnan hätäapurahasto katovuosien varalle. Ylijäämiä huutokaupattiin ja tuloja käytettiin köyhäinhoitoon ja koulujen ylläpitämiseen.¹⁰³¹

Pekka Kumpulaisen kanssaveljet

Vaikerrustensa allekirjoitusta tarkentavassa osassa Pekka Kumpulainen kertoi tehneensä kaikki ehdotukset ”omasta ja koko kansakunnan ja erinomaisesti valtakirjassa nimitettyin kanssaveljeni puolesta”. Keitä Pekka Kumpulaisen kanssaveljet olivat?

Pekka Kumpulaisen lahjakkuudesta ja älykkyydestä ei liene epäilystä. Professori Matti Klingen mukaan Kumpulaisen vaikerrusten kirjoittaminen olisi kuitenkin vaatinut sellaista tietomäärää ja näkemystä, joita tämä ei olisi voinut yksin hankkia, ”vaikka hän olisi lukenut kaiken mitä suomeksi oli siihen saakka julkaistu”. Esimerkiksi Kumpulaisen nimissä Suomalaisen Kirjallisuuden Seuralle osoitettu ”Hallasta ja sen syistä ja poistamisesta” kuuluu Matti Klingen mukaan sellaiseen elämänpiiriin, jossa talonpojan kokemukset oli liitettävä tieteelliseen pohdintaan, jota ei juuri ollut saatavissa suomen kielellä.¹⁰³²

On kuitenkin muistettava, että suoviljelys ja järvenlaskut olivat Pekka Kumpulaiselle suoranainen intohimo ja että hän oli aktiivinen osallistuja Kuopion läänin maanviljelysseuran valistustilaisuuksissa. Hän osoitti aitoa kiinnostusta tieteen saavutuksiin ja seurasi suomenkielistä lehdistöä monipuolisesti. Kumpulaisen tiedetään tilanneen *Suometaren* ja *Suomen Julkisten Sanomien* lisäksi ainakin *Kanavaa* (ilmestyi vuosina 1845–1847) ja *Sanansaattajaa Viipurista* (1833–36, 1840–1841), *Mehiläistä* (1836–1837, 1839–1840) sekä *Kuopion Sanomia* (1856–1857). Pekka Kumpulainen oli pellonraivaaja karulla ja hallanaralla Maaselän alueella, joten hänellä oli myös vankkaa kokemuksellista ymmärrystä ja talonpoikaisjärkeä maatalouskysymyksissä.¹⁰³³

Matti Klinge on melko vakuuttunut siitä, että talollinen Pekka Kumpulainen laati vaikerruksensa yhdessä rovasti Johan Lorenz Laguksen kanssa, joka oli valittu Iisalmen maaseurakunnan johtoon 1854. Suoria todisteita Laguksen osallisuudesta vaikeruksiin ei ole. Klingen mukaan Kumpulaisen esittämät valtakunnalliset visiot ja ylipäättään tämän rohkaistuminen julkiseen esiintymiseen viittaisivat rovestin osallisuuteen. Kirkkoherra Lagus kehitti Iisalmen pitäjää aktiivisesti ja oli pitäjän johtomies. Hän oli perehtynyt aikakautensa talouspolitiikkaan ja maaseudun kehittämisen ongelmiin. Rovasti J. L. Lagus ja talollinen Pekka Kumpulainen tunsivat toisensa. He toimivat yhteistyössä pitäjänkokouksissa. Kumpulaisella oli luottamustehtäviä, kuten oltermannin ja kuudennusmiehen nimikkeet osoittavat. Lagus ja Kumpulainen toimivat yhdessä myös Kuopion läänin maanviljelysseurassa. Molemmat olivat piirikunnan ainoat ainajäsenet. Klinge arvelee, että Lagus olisi jopa maksanut Kumpulaisen ainajäsenmaksun.¹⁰³⁴

Kun talollinen Pekka Kumpulainen osoitti ja toimitti ”vaikerruksensa” kenraalikuvernöörille, tapaus ei ollut tavaton. Jo Ruotsin ajalta lähtien rahvaalla oli oikeus antaa kuninkaalle ”rahvaanvalituksia”. Sen sijaan kirkkoherran oli esitettävä asiansa joko piispalle tai tuomiokapitulille tai edistettävä niitä pappissäädyn kautta. Matti Klingen mukaan rovasti Laguksen aatteellinen traditio satoi häntä kiinteästi kansalaisuuden ideaan ja suomalaisuusaatteeseen, minkä vuoksi olisi uskottavaa kuvitella tämän valtuuttavan paikallisesti arvostetun talollisen toimimaan yhteisönsä lähettiläänä – varsinkin kun keisari Aleksanteri II korosti, että uudistushankkeiden tuli lähteä kansasta.¹⁰³⁵

Pekka Kumpulaisen vaikerrusten puhuttelu- ja lopetusosassa käyttämät sanat ’kanssaveli’, ’kanssa-asuvaset’ ja ’säätyni’ viittaavat lähinnä paikallisiin talollisiin, joiden kanssa Kumpulainen oli suunnitellut vaikerrustaan. Heitä saattoivat olla vaikkapa kiuruvetiset talonpojat Heikki Tikkanen, Olavi Pöksyläinen, Johan Julius Tenhunen ja Joel Huttunen. Pekka Kumpulainen esiintyy kirjoituksessaan säätvelyjensä ja paikallisyhteisönsä valtuuttamana, mikä oli niin ikään vanha tapa. Pitäjänkokouksessa maata omistavat säätyläiset ja talolliset toimivat yhteistyössä kirkkoherran kanssa, ja heidän joukostaan valittiin lähetystöjä tai lähettiläitä viemään paikallista viestiä maaherroille, kenraalikuvernööreille, jopa keisarille saakka.¹⁰³⁶

Kanslianeuvos Niilo Liakka (1864–1945) nostaa esiin *Suomettaren* päätoimittajan, tohtori Paavo Tikkasen mahdollisena Pekka Kumpulaisen taustavaikuttajana. Miehet tunsivat toisensa hyvin. Tikkanen oli kotoisin Kiuruveden Hingunniemestä. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran arkistossa on kymmeniä Pekka Kumpulaisen kirjeitä Paavo Tikkaselle. Kumpulainen aloitti kirjeensä esimerkiksi näin: ”Korkeasti Kunnioitettava,

veljellinen ystävänä Herra Tohtori Paavo Tikkanen!”¹⁰³⁷ Paavo Tikkanen toimi talonpoikaissäädyn valitusvaliokunnan sihteerinä kaksilla valtiopäivillä 1863–1864 ja 1867, joten keskusteluyhteys hänellä ja Kumpulaisella oli myös siellä.

Paavo Tikkanen loi *Suomettarelle* maalaiskirjeenvaihtajien verkoston.¹⁰³⁸ Kun *Suometar* alkoi 1850-luvun alussa julkaista maaseutukirjeitä, Pekka Kumpulainen ryhtyi avustajaksi. Hän kirjoitti kuulumisia kotipaikkakunnaltaan ja pohdintoja yhteiskunnallisista asioista. Myöhemmin Kumpulainen lähetti juttujaan myös *Suomen Julkisiin Sanomiin*. Maaseutukirjeet tarjosivat kirjoitustaitoiselle kansanosalle mahdollisuuden kommunikoida omaa paikallisyhteisöä laajemman ihmisjoukon kanssa. Suomenkielillä sanomalehdillä oli 1800-luvun jälkipuoliskolla useita kirjoitustaitoisia rahvaanmiehiä avustajinaan. Tilastojen perusteella Iisalmen pitäjä kuului aktiivisimpiin alueisiin, joista paikalliskirjeitä lähetettiin sanomalehdille 1850–1870, merkittävältä osin Pekka Kumpulaisen ansiosta.¹⁰³⁹

Mikään ei viittaa siihen, etteikö Pekka Kumpulainen olisi ollut kykeneväinen toimimaan oma-aloitteisesti. Hän osasi lukea ja kirjoittaa erittäin sujuvasti. Sanomalehtien ja Suomen Talousseuran julkaisujen aktiivisena lukijana hän oli tietoinen yhteiskunnallisista asioista. Kumpulainen toimi kotiseudullaan asiakirjojen laatijana ja vei asioita eteenpäin virkamiehille. Kynnys tarttua kynään oli matala. Hän kirjoitti kenraalikuvernöörille, senaattiin ja jopa keisarille esityksiä, anomuksia, valituksia ja onnentoivotuksia.¹⁰⁴⁰

Ei ole epäilystä siitäkään, etteikö Pekka Kumpulainen olisi uskaltanut esittää mielipiteitään. Talonpoikaissäädyn valtiopäiväedustajana hän teki tai oli tekemässä useita aloitteita ja otti puheillaan ahkerasti kantaa ajankohtaisiin asioihin. Toki aloitteiden takana saattoi olla erilaisia taustavaikuttajia, mutta Pekka Kumpulaisella oli rohkeutta ja näkemystä ryhtyä niiden esittäjäksi. Esimerkiksi vuoden 1867 valtiopäivillä kirkkolain uudistamiskeskustelussa hän käytti puheenvuoron, jossa ei kannattanut kirkon maallista lainsäädäntövaltaa. Pekka Kumpulainen huomautti, etteivät papit suinkaan olleet ”sivistyksen pääsankareita”. Jos pappissäädyllä olisi ollut valta, ”olisimme vieläkin upotettuina paavilaisuuden pimeyteen”. Näistä sanoistaan Kumpulainen sai istunnon päätettyä yksityiset nuhteet säätynsä puhemieheltä. Valtiopäivämiehenä Pekka Kumpulainen kuului uudistushenkisiin säätynsä edustajiin, jotka kannattivat vapaamielisiä aatteita.¹⁰⁴¹

Ennen kuolemaansa vuonna 1880 Pekka Kumpulainen ennätti nähdä, että edellytykset Ylä-Savon teollistumiselle ja maatalouden uudistamiselle oli luotu. Ensimmäiset teollisuusyritykset – Iisalmen Oluttedas ja kauppias Puustisen höyrymylly ja -saha – perustettiin 1870-luvun lopulla Iisalmen Luuniemelle. Kaikkeen tähän oli tarvittu toki uutta liberalistista talouspolitiikkaa, mutta myös suomenkielistä lehdistöä sekä edistysintoista, itseoppinutta Pekka Kumpulaista ja hänen muutamaa säätöveljeään, ehkä kirkkoherraakin. He innostuivat lukemastaan ja alkoivat yhdessä visioida kotiseutunsa hyväksi. Lisäksi tarvittiin Pekka Kumpulaisen rohkeutta esitellä kehittämisajatukset kenraalikuvernöörille ja taitoa vakuuttaa hänet.